

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2025-2-13>

О. Г. Романов

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4588-4387> – Романов О. Г.

oleksandr.romanov9@gmail.com

ПРОТИДІЯ КІБЕРБУЛІНГУ ПІДЛІТКІВ: ОСОБИСТІСНІ ОСОБЛИВОСТІ, КЛЮЧОВІ КОМПОНЕНТИ, КРИТЕРІЇ, РІВНІ ВИМІРУ

У статті порушено проблему кібербулінгу підлітків, що становить велику небезпеку для їхнього соціального, емоційного, психічного розвитку. Інтернет-середовище стало невід'ємною складовою частиною розвитку та спілкування підлітків, які активно адаптуються до віртуального світу, розвивають нові потреби, інтереси та знаходять способи використання цифрових технологій.

Зазначено, що небезпека кібербулінгу полягає в наслідках його впливу, а саме на образ «Я» підлітків, розвиток нервово-психічних і поведінкових розладів, тривалий стрес. Зазначено, що кібербулінг зумовлений особливостями, а саме перебудовою організму, змінами у психофізичному стані підлітків, набуттям нових соціальних ролей, загостренням певних рис характеру, кризою підліткового віку.

Акцентовано увагу на необхідності наукового осмислення цієї проблеми, визначено соціально-психологічні чинники, які можуть провокувати спалахи кібербулінгу. Визначено внутрішні чинники, до яких належать: внутрішньо-особистісні характеристики підлітків, копіювання поведінки найближчого оточення, минулий досвід власної поведінки, відсутність емоційної близькості чи підтримки у складних життєвих ситуаціях, потреби у схваленні, низький рівень розвитку комунікативних навичок. Зовнішні чинники – вплив суспільства та засобів масової інформації, відсутність просвітницької роботи або її недостатність, відсутність роботи з розвитку асертивної поведінки та навичок ненасильницького спілкування, система взаємин у колективі, сім'ї.

Особлива увага приділена характеристиці особистісних особливостей протидії кібербулінгу підлітків, визначено ключові компоненти, критерії та рівні прояву зазначених компонентів. До компонентів особистісних особливостей протидії кібербулінгу було віднесено: емотивно-когнітивний, мотиваційно-ціннісний, комунікативно-конативний.

Підтверджено необхідність проведення комплексного підходу, складниками якого має бути діагностика, обґрунтування структури особистісної протидії кібербулінгу підлітків та програми профілактичної роботи зі стратегічними напрямками.

Ключові слова: кібербулінг, підлітки, чинники, особистісні особливості, віртуальне насильство, критерії, рівні, протидія.

О. Н. Романов

*Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University,
Kyiv, Ukraine*

COUNTERACTING TEEN CYBERBULLYING: PERSONALITY TRAITS, KEY COMPONENTS, CRITERIA, AND MEASUREMENT LEVELS

The article raises the problem of cyberbullying of adolescents, which poses a great danger to their social, emotional, and mental development. The Internet environment has become an integral part of the development and communication of adolescents, who are actively adapting to the virtual world, developing new needs, interests, and finding ways to use digital technologies.

It is noted that the danger of cyberbullying lies in its consequences – its impact on adolescents' self-concept, the development of neuropsychiatric and behavioral disorders, and prolonged stress. Cyberbullying is driven by age-specific factors such as bodily reorganization, changes in adolescents' psychophysiological state, the acquisition of new social roles, the sharpening of certain character traits, and the crisis of adolescence.

Attention is drawn to the need for scholarly consideration of this issue; socio-psychological factors that may trigger outbreaks of cyberbullying are identified. Internal factors include intrapersonal characteristics of adolescents, imitation of the behavior of their immediate environment, prior behavioral experience, lack of emotional closeness or support in difficult life situations, the need for approval, and a low level of communication skills. External factors include the influence of society and the mass media, the absence or insufficiency of educational outreach, the lack of efforts to develop assertive behavior and non-violent communication skills, and the system of relationships within the peer group and the family.

Particular attention is paid to the characteristics of the personal traits underlying adolescents' counteraction to cyberbullying; the key components, criteria, and levels of manifestation of these components are defined. The components of the personal features of counteraction to cyberbullying include the emotive-cognitive, motivational-value, and communicative-conative components.

The necessity of a comprehensive approach is confirmed, whose elements should include diagnostics, substantiation of the structure of adolescents' personal counteraction to cyberbullying, and a preventive program with strategic directions.

Key words: cyberbullying, teenagers, factors, personality traits, virtual violence, criteria, levels, countermeasures.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. Розвиток соціальної особистості підлітків значною мірою перемістився в Інтернет. Більшість дітей віддають перевагу віртуальному спілкуванню перед реальним, оскільки онлайн-комунікація здається їм простішою й доступнішою. У міру того як Інтернет і соціальні мережі стають дедалі важливішими в житті підлітків, з'являється небезпека кібербулінгу, який впливає на їхню особистість і соціальний розвиток.

Підлітковий вік – це період життя, що характеризується значними змінами в емоційній, когнітивній та соціальній сферах. Він супроводжується бажанням пізнавати нове, «почуттям дорослості», самоствердженням, страхом не відповісти нормам групи однолітків та прагненням наслідувати звички і поведінку значимих дорослих. Відслідковується трансформація самооцінки, активно формується система цінностей. У цей період для підлітків соціальні зв'язки стають основним джерелом емоційної підтримки та розвитку соціальних навичок, тому вони активно використовують цифрові платформи для комунікації. Водночас діти часто не помічають небезпек, які існують в Інтернеті, оскільки не мають життєвого досвіду дорослих.

Однією з найгостріших проблем, з якими стикаються підлітки у віртуальному просторі, став кібербулінг. Характерними рисами цього явища є: висока проникність, швидкість поширення інформації, широка аудиторія, використання технічних засобів комунікації, відсутність безпосереднього контакту між людьми, цілеспрямоване залякування, агресивна та насильницька поведінка з боку кривдника, втрата жертвою

контролю над ситуацією та анонімність кривдника. Кібербулінг має специфічні особливості віртуальної комунікації: анонімність, відсутність емпатії, відсутність контролю та довготривале зберігання травматичної інформації [5].

Після тривалого й неконтрольованого використання Інтернету спостерігається зростання випадків агресії, маніпулювання та утворення спільнот і груп, членство в яких негативно впливає на психічне здоров'я дітей. Спостерігаються зміни в психічному стані користувачів, такі як дратівливість, проблеми з контролем гніву, тривожність, замкнутість, апатія, часті перепади настрою, зниження стресостійкості тощо.

Розглянемо основні наслідки віртуального насильства.

По-перше, кібербулінг впливає на власний образ «Я» підлітків; занижується самооцінка; діти починають уникати стосунків з іншими людьми; можуть жити за «програмою жертви/невдахи».

По-друге, високий ризик розвитку нервово-психічних і поведінкових розладів; характерні невротичні розлади, депресії, порушення сну та апетиту; можливе формування посттравматичного стресового синдрому.

По-третє, виникає порушення в розвитку ідентичності; тривалий стрес породжує почуття безнадійності й безвихідності, що може провокувати думки про суїцид.

Тому актуалізується питання необхідності звернення уваги на прояви насильницьких дій у кіберпросторі. Виявлення негативних тенденцій та їх пригнічення буде слугувати вагомим внеском у формування особистості підлітків та допоможе їм протистояти кібербулінгу та повно-

цінно функціонувати у суспільстві. Ця проблема вимагає виявлення особистісних характеристик у підлітків для протидії кібербулінгу, розробки та впровадження програми його профілактики.

Таким чином, віртуальне насильство серед підлітків є дуже актуальною і складною проблемою. Вищезазначені фактори, що сприяють кібербулінгу, свідчать про необхідність пошуку шляхів і засобів його попередження. Запобігання цьому соціально-психологічному явищу базується на ранньому виявленні його чинників, ознак та характеристик та впровадженні превентивних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема поширення кібербулінгу стала предметом наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців ХХ–ХХІ ст.

У статті К. Чжу, С. Хуан, Р. Еванс, В. Чжан «Кібербулінг серед підлітків та дітей: комплексний огляд глобальної ситуації, факторів ризику та профілактичних заходів» дослідники виділяють дві широкі категорії передумов кібербулінгу: особисті чинники та ситуаційні чинники. Особисті чинники стосуються індивідуальних характеристик, таких як стать, вік, мотивація, психологічний стан, стан здоров'я, соціально-економічний статус і масштаб використання технологій, цінності та сприйняття навколишнього світу, слабка здатність до адаптації, минулий досвід віктимізації. Ситуаційні чинники стосуються умов, що підштовхують кривдників до агресивних дій чи сприяють підтримці потерпілих, ролі батьків, важливості шкільного клімату [7].

Вони вказують, що емпатія та емоційний інтелект, стосунки між батьками та дітьми, а також атмосфера в школі є факторами, що запобігають кібербулінгу.

У комплексному дослідженні розглядаються стратегії запобігання кібербулінгу, включаючи управління особистими емоціями, цифрові навички та навички спілкування. У ньому підкреслюється важлива роль батьківського контролю у запобіганні кібербулінгу, який залежить від того, чи діти вірять, що їхні батьки здатні надати підтримку, а не просто втручаються в їхнє життя, обмежують їхню поведінку в Інтернеті та контролюють або конфіскують їхні пристрої. Дослідження показало, що кібербулінг набуває все більшого поширення. Зроблено висновок, що ефективність заходів, необхідних для вирішення цієї проблеми, потребує подальшого розвитку та дослідження.

У статті Л. Онуфрієвої, О. Чайковської «Взаємозв'язок агресивності із проявами кібер-

булінгу серед підлітків» вказано, що найуразливішою категорією до цього явища є підлітки, які через брак психологічної стійкості потрапляють у зону підвищеного ризику. В дослідженні проведено аналіз взаємозв'язку між рівнем агресивності підлітків і їхньою схильністю до проявів кібербулінгу. Розглянуто причинно-наслідковий зв'язок між агресивною поведінкою підлітків та іншими чинниками, такими як виховання, середовище, шкільна атмосфера, використання технологій тощо.

Виявлено зв'язок між кібербулінгом та різними формами агресивної поведінки, що може проявлятися в тому, що діти з підвищеною агресивністю схильні до прояву агресивної поведінки в різних сферах життя, особливо в онлайн-середовищі. Тому підлітки можуть використовувати кібербулінг як засіб вираження своєї агресії та контролю над іншими, ховаючись за анонімністю Інтернету. Вони можуть розглядати кібербулінг як можливість образити, залякати або принизити інших без прямого фізичного контакту. Також було досліджено питання поінформованості підлітків у сфері кібербулінгу й виявило необхідність підвищення свідомості батьків щодо важливості розмови з дітьми про безпеку та правила поведінки в онлайн-середовищі, особливо в контексті боротьби з кібербулінгом. Батьки повинні розглядати таку тему як важливий аспект виховання дітей, оскільки це може допомогти їм захистити своїх дітей від негативних загроз і впливів цифрового світу.

Дослідження показало, що рівень поінформованості підлітків щодо проблеми кібербулінгу в закладі загальної середньої освіти можна оцінити як важливий чинник у запобіганні та протидії цьому явищу. Аналіз досліджень показує, що хоча більшість учнів загалом знають про поняття кібербулінгу, їм часто бракує глибшого розуміння його різних форм, можливих наслідків та ефективних заходів протидії.

Особливої уваги потребує формування практичних навичок виявлення та ефективного реагування на кібербулінг, а також підвищення обізнаності про правові наслідки таких дій. У загальноосвітніх школах рекомендується організовувати систематичні інтерактивні заходи з підвищення обізнаності учнів, включаючи створення безпечного середовища для обговорення цієї теми [4].

У статті В. Шахрай «Запобігання і подолання булінгу як наукова та соціально-виховна проблема» представлено два підходи до вивчення кібербулінгу. Перший відображає ролі осіб, залучених до булінгу, другий зосереджується на

агресивній поведінці булерів. З точки зору індивідуальних ролей у кібербулінгу найчастіше виділяють такі ролі: жертви, булери та спостерігачі. Відповідно до агресивної поведінки, яку демонструють кривдники, найчастіше виділяють чотири типи кібербулінгу: письмовий або вербальний кібербулінг, візуальний кібербулінг, крадіжка особистих даних та ізоляція.

З'ясовано причини кібербулінгу: ефект розгальмування поведінки підлітків онлайн, який відображається у зниженні внутрішньої цензури під час спілкування в кіберпросторі; брак впевненості у кривдників та їх бажання контролювати інших; сприйняття учнями кібербулінгу як розваги.

Визначено систему заходів щодо запобігання та протидії булінгу, що базується на комплексному (цілісному) освітньому підході, який передбачає залучення навчальних закладів, батьків, правоохоронних органів, соціальних служб, громади та учнів. Запобігання та боротьба з булінгом повинні зосереджуватися насамперед на використанні освітніх інструментів та методів, створенні безпечного середовища в навчальних закладах, зокрема створенні цифрового навчального середовища, забезпеченні позитивного та комфортного середовища для дітей, створенні гармонійних стосунків між батьками та дітьми, розвитку в учнів соціально-емоційних навичок та емоційної саморегуляції, а також підвищення цифрової грамотності вчителів, учнів та батьків [6].

Мета статті – схарактеризувати соціально-психологічні чинники виникнення кібербулінгу та особистісні особливості протидії кібербулінгу підлітків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці докладно розглядають чинники, що зумовлюють насильство в кіберпросторі. Чинники – це рушійна сила процесу, яка визначає його сутність, основний напрям; значуща обставина, умова [1].

О. Міхеєва, М. Корнієнко стверджують, що саме підлітки найчастіше стикаються з явищем кібербулінгу та ініціюють його. Це зумовлено особливостями, а саме перебудовою організму, змінами у психофізичному стані підлітків, набуттям нових соціальних ролей, загостренням певних рис характеру, кризою підліткового віку. Але якщо раніше ці особливості могли спричинити насильницькі дії різного характеру у реальному житті, то нині проявляються ще й у інтернет-середовищі [2].

Найчастішими жертвами кібербулінгу стають підлітки, які не отримують достатньої уваги від

батьків і не мають емоційного зв'язку з ними; підлітки, які зазнають насильства від батьків, мають вороже ставлення до світу, часто стають жертвами насильства в реальному житті й поведуться агресивно стосовно тих, хто слабший за них; діти, які виростають під тиранічним батьківським контролем, постійно підкоряються і не можуть висловлювати свою думку; підлітки, що мають психофізичні особливості (різні форми розумової відсталості, психопатії, заячу губу, вовчу пащу та ін.); підлітки із сімей з низьким соціальним статусом.

Характерними рисами кібербулінгу є анонімність, безперервність, безліч невидимих свідків, відсутність зворотного зв'язку та розгальмування. Кібербулінг може бути особливо небезпечним для підлітків, які пережили травматичні події або відчувають себе ізольованими та мають непорозуміння у своїх родин.

Оскільки Інтернет служить засобом комунікації та простором для соціальної взаємодії, підлітки, які стали жертвами кібербулінгу, можуть сприймати цькування як повну втрату можливості налагоджувати або будувати стосунки, розвиватися та бути соціальними. Окрім страху переслідування, існує також страх втратити доступ до Інтернету. Для багатьох батьків, які дізналися, що їхня дитина стала жертвою віртуального насильства, першим кроком є позбавлення її доступу до комп'ютера або мобільного телефону.

Для підлітків страх позбавлення комп'ютера переважає над страхом продовження цькування, оскільки відсутність доступу до електронної комунікації великою мірою анулює його соціальне життя [2].

А. Найдьонова стверджує, що існує тісний взаємозв'язок між поведінковими та особистісними особливостями жертви та здійснюваними щодо неї насильницькими діями. Можна провести паралель між патернами поведінки жертви булінгу та кібербулінгу і ми побачимо, що існує чіткий портрет «жертви» у обох випадках. Необхідно підкреслити, що будь-яка дитина може стати об'єктом для насильницьких дій [3].

Спираючись на дослідження науковців, можна стверджувати, що існує зв'язок між психолого-поведінковими особливостями підлітків та тим, що саме підлітки найчастіше стикаються з явищем кібербулінгу та ініціюють його. Ці особливості зумовлені перебудовою організму, змінами у психофізичному стані підлітків, набуттям нових соціальних ролей, загостренням певних рис характеру, кризою підліткового віку та можуть спричинити насильницькі дії різного характеру в інтернет-середовищі.

У сучасному суспільстві Інтернет став повсякденною практикою підлітків. Щодо причин та факторів, які найчастіше провокують використання Інтернету як інструменту булінгу, можемо вказати передусім недостатню для підлітків насиченість спілкуванням у реальному житті, наявність у них бажання реалізації певних якостей, програвання ролей, переживання емоцій, які з тих чи інших причин неможливі у повсякденному житті.

Беручи до уваги дослідження науковців, нами було визначено соціально-психологічні чинники, які впливають на виникнення кібербулінгу в підлітковому середовищі:

1. Внутрішні (індивідуальні) – самооцінка, самоставлення, низькі когнітивні здібності, темперамент, особливості характеру, недостатня розвиненість саморегуляції, низька мотивація до комунікації, рівень розвитку комунікативних навичок, копіювання поведінки найближчого оточення (сім'ї, однолітків, авторитетних педагогів), відсутність емоційної близькості чи підтримки у складних життєвих ситуаціях, потреба у схваленні, минулий досвід власної поведінки.

2. Зовнішні (групові або соціальні) – відсутність просвітницької роботи або її недостатність, пошук легких способів взаємодії, відсутність роботи з розвитку асертивної поведінки та навичок ненасильницького спілкування, жорсткі стилі сімейного виховання, відсутність контролю батьків, система взаємин у колективі, закладі освіти, вплив суспільства та засобів масової інформації.

3. З метою виявлення особистісних особливостей протидії кібербулінгу в підлітковому середовищі нами було визначено ключові компоненти, критерії та рівні прояву зазначеного феномена.

До компонентів особистісних особливостей протидії кібербулінгу було віднесено: емотивно-когнітивний, мотиваційно-ціннісний, комунікативно-конативний (поведінковий).

Основними критеріями для визначення емотивно-когнітивного компонента нами було вибрано: ступінь поінформованості підлітка про феномен кібербулінгу, його емоційне ставлення до кібербулінгу, до себе та до інших учасників взаємодії з показниками емпатії, самоконтролю.

Високий рівень за емоційно-когнітивним компонентом відображає оптимальний вияв обізнаності підлітка щодо кібербулінгу та його наслідків, позитивне самоставлення, емпатійність у процесі комунікації в кіберпросторі.

Середній рівень засвідчує достатню поінформованість підлітка про кібербулінг та його наслідки, періодичність позитивного самоставлення та проявів емпатії у спілкуванні з іншими комунікантами.

Низький рівень за емоційно-когнітивним компонентом характеризується поверховими знаннями досліджуваного про кібербулінг та його наслідки, негативним самоставленням та відсутністю проявів емпатії у спілкуванні з іншими комунікантами.

Визначаючи мотиваційно-ціннісний компонент проявів кібербулінгу, враховували позиції вчених про те, що підлітковий вік криє у собі чималі ресурси в розвитку мотиваційно-ціннісної сфери.

Основним критерієм вибрано мотивацію до самоосмислення з показниками уявлення про власні стимули щодо взаємодії з однолітками, ціннісні орієнтації у спілкуванні в умовах віртуального простору.

Високий рівень зазначеного компонента демонструє контрольованість й осмисленість подій власного життя, орієнтацію на гуманістичні цінності у спілкуванні в умовах віртуального простору, зокрема, на толерантне ставлення до комуніканта.

Середній рівень за цим компонентом засвідчує наявні, проте не досить виражені передумови до осмисленості власного життя та спрямованості на гуманістичні цінності, зокрема, толерантність у спілкуванні з іншими в умовах віртуального простору.

Низький рівень мотиваційно-ціннісного компонента маркує несформованість самоорганізаційних умінь, гуманістичного базису спілкування, толерантного ставлення до комуніканта в умовах віртуального простору.

Комунікативно-конативний (поведінковий) реалізується через комунікативний досвід підлітка й впливає на його осмислення життя, визначає структурну організацію та змістове наповнення його поведінки.

Основним критерієм для визначення вказаного компонента вибрано саморегуляція, асертивність.

Високий рівень за комунікативно-конативним компонентом характеризується умінням ефективно комунікувати, дотримуючись норм спілкування в кіберпросторі, продуктивно розв'язувати проблемні ситуації, гнучко й асертивно долати комунікативні бар'єри.

Середній рівень за цим компонентом засвідчує періодичну здатність підлітка продуктивно розв'язувати проблемні ситуації, наявність деяких порушень норм спілкування у вигляді незначних агресивних проявів та неповаги до комуніканта, недостатню готовність до асертивної поведінки в процесі подолання комунікативних бар'єрів.

Низький рівень комунікативно-конативного компонента маркує нездатність підлітка діяти

в напрямі розв'язання проблемної ситуації, постійних порушень норм спілкування в кіберпросторі у вигляді частих агресивних проявів та неповаги до комуніканта, неготовності до асертивної поведінки в процесі подолання комунікативних бар'єрів.

Підлітки, які виявляють високий рівень особистісних характеристик, здатні розпізнати кібербулінг, мають потребу у встановленні взаємозв'язків на засадах ціннісних орієнтацій у спілкуванні, спроможні самореалізуватися у віртуальному просторі, дотримуючись норм спілкування в кіберпросторі, здатні продуктивно розв'язувати проблемні ситуації, гнучко й асертивно долати комунікативні бар'єри, спроможні протистояти кібербулінгу.

Ефективна профілактика кібербулінгу полягає в навчанні підлітків основних правил безпеки в мережі Інтернет, розвитку критичного мислення й коректної поведінки стосовно інших користувачів спільноти, формування емпатії та толерантності, розвитку компетентностей, які дають змогу учням уникати провокативних ситуацій, а також створенні й підтримці ресурсного соціального оточення підлітків, до якого входять «сім'я/батьки – школа – громада» [2, с. 102]. Профілактична робота сприяє розвитку умінь, знань та навичок протистояти кібербулінгу, кіберагресорам, тиску інтернет-середовища.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Для ефективної протидії кібербулінгу підлітків важливим є з'ясування сутності цього поняття, його причин, сили впливу на соціально-психологічний стан підлітків та на можливості їх соціальної комунікації.

На основі проведеного аналізу можна зробити кілька ключових висновків. У статті досліджено соціально-психологічні чинники, які впливають на виникнення кібербулінгу в підлітків. Визначено внутрішні чинники, до яких належать: внутрішньо-особистісні характеристики підлітків, копіювання поведінки найближчого оточення, минулий досвід власної поведінки, відсутність емоційної близькості чи підтримки у складних життєвих ситуаціях, потреба у схваленні, низький рівень розвитку комунікативних навичок.

Зовнішні чинники – вплив суспільства та засобів масової інформації, відсутність просвітницької роботи або її недостатність, відсутність роботи з розвитку асертивної поведінки та навичок ненасильницького спілкування, система взаємин у колективі, сім'ї.

З'ясування стану готовності підлітків протидіяти кібербулінгу доцільно здійснювати за

емоційно-когнітивним, мотиваційно-ціннісним, комунікативно-конативним компонентами.

Основними критеріями для визначення емоційно-когнітивного компонента нами було вибрано: ступінь поінформованості підлітка про феномен кібербулінгу, його емоційне ставлення до кібербулінгу, до себе та до інших учасників взаємодії з показниками емпатії, самоконтролю.

Основним критерієм мотиваційно-ціннісного компонента вибрано мотивацію до самоосмислення з показниками уявлення про власні стимули щодо взаємодії з однолітками, ціннісні орієнтації у спілкуванні в умовах віртуального простору.

Комунікативно-конативний (поведінковий) реалізується через комунікативний досвід підлітка й впливає на його осмислення життя, визначає структурну організацію та змістове наповнення його поведінки. Основним критерієм для визначення вказаного компонента вибрано саморегуляцію, асертивність.

Вважаємо, що проблема запобігання та профілактики кібербулінгу підлітків потребує комплексного підходу, складниками якого мають бути діагностика, обґрунтування структури особистісної протидії кібербулінгу та програми профілактичної роботи зі стратегічними напрямками.

Список літератури:

1. Актуальні питання соціальної роботи : навчальний посібник / О. М. Денисюк та ін. ; ред. кол.: О. В. Епель, Т. Л. Лях, І. В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
2. Міхеєва О. Ю., Корнієнко М. М. Кібербулінг як соціально-педагогічна проблема. *Молодий вчений*. № 11 (63), 2018. С. 247–250.
3. Найдьонова Л. А. Розвиток медіаосвіти в територіальній громаді: шляхи подолання психологічних наслідків війни : методичні рекомендації. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2023. 68 с.
4. Онуфрієва Л. А., Чайковська О. М. Взаємозв'язок агресивності із проявами кібербулінгу серед підлітків. *Габітус*. 2025. Випуск 69. Т. 1. С. 208. <https://doi.org/10.32782/2663-5208>.
5. Тітов І. Г., Лавріненко В. А. Чинники прояву кібербулінгу в підлітковому середовищі: теоретичний огляд. *Психологія і особистість*. 2022. Вип. 2 (22). С. 211–224.
6. Шахрай В. М. Запобігання і подолання булінгу як наукова та соціально-виховна проблема. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 5(33). [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5\(33\)-1320-1333](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5(33)-1320-1333).
7. Zhu C., Huang S., Evans R., Zhang W. Cyberbullying Among Adolescents and Children:

A Comprehensive Review of the Global Situation, Risk Factors, and Preventive Measures. *Front. Public Health*. 2021. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/publichealth/articles/10.3389/fpubh.2021.634909/full>.

References:

1. Aktualni pytannia sotsialnoi roboty. (2023). [Current issues of social work]: navchalnyy posibnyk / O. M. Denysiuk ta in.; red. kol.: O. V. Epel, T. L. Liakh, I. V. Sylantieva. Uzhhorod: RIK-U. 420 s. [in Ukrainian].
2. Mikheieva, O. Yu., Korniienko, M. M. (2018). Kiberbulinh yak sotsialno-pedahohichna problema [Cyberbullying as a socio-pedagogical problem]. *Molodyi vchenyi*. № 11 (63). P. 247–250 [in Ukrainian].
3. Naidonova, L. A. (2023). Rozvytok mediaosvity v terytorialnii hromadi: shliakhy podolannia psykholohichnykh naslidkiv viiny: metodychni rekomendatsii [Development of media education in the territorial community: ways to overcome the psychological consequences of war: methodological recommendations]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. 68 s. [in Ukrainian].
4. Onufriiev, L. A., Chaikovska, O. M. (2025). Vzaiemozviazok ahresyvnosti iz proiavamy

kiberbulinhu sered pidlitkiv [The relationship between aggression and cyberbullying among adolescents]. *Habitus*. 2025. Vypusk 69, T. 1. S. 208. <https://doi.org/10.32782/2663-5208> [in Ukrainian].

5. Titov, I. H., Lavrinenko, V. A. (2022). Chynnyky proiavu kiberbulinhu v pidlitkovomu seredovyshchi: teoretychnyi ohliad [Factors of cyberbullying in the adolescent environment: a theoretical review]. *Psykhologhiia i osobystist*. Vyp. 2 (22). S. 211–224 [in Ukrainian].

6. Shakhrai, V. M. (2024). Zapobihannia i podolannia bulinhu yak naukova ta sotsialno-vykhovna problema [Preventing and overcoming bullying as a scientific and socio-educational problem]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*. № 5(33). Retrieved from: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5\(33\)-1320-1333](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5(33)-1320-1333) [in Ukrainian].

7. Zhu, C., Huang, S., Evans, R., & Zhang, W. (2021). Cyberbullying Among Adolescents and Children: A Comprehensive Review of the Global Situation, Risk Factors, and Preventive Measures. *Front. Public Health*. Retrieved from: <https://www.frontiersin.org/journals/publichealth/articles/10.3389/fpubh.2021.634909/full> [in English].

О. Г. Романов

Оглядова стаття

Стаття надійшла до редакції 16.09.2025

Стаття прийнята 05.10.2025

Статтю опубліковано 26.12.2025